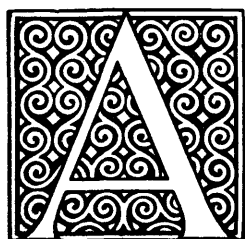

Helbing Ferenc eredeti rajza.

A TÖRÖK HADSZÍNTEREK.

török háborúeseményei egyes szűk korlátok közé szorított területekre összpontosultak. Míg az orosz és francia hadszíntér a határos területek egész hosszában több száz kilométert kitevő harevonalakat teremtett, a török

hadszíntéren ennek ellenkezőjét látjuk.

Talán a kaukázusi hadszíntér a leghosszabb kiterjedésű, a többi harc úgyszólván egyes pontokon, egy helyben játszódott le, és pedig a Dardanelláknál, a Szezi-csatornánál és a perzsiai öbölben. Egyik hadszíntér távol esik a másiktól; Törökországban a tető négy sarka gyulladt ki. A hadszínterek egymástól oly távol fekszenek, a közlekedési vonalak az országban olyan gyérek, hogy minden egyes harctér eseményeit mint teljesen különálló hadjáratot tekinthetjük. Hiszen az egyes hadseregek közti összeköttetés úgyszólván nullával volt egyenlő, egyik hadsereg előnyomulása vagy hátrálása a másikat nem befolyásolta, egyik hadszíntérről a másikra erők gyors eltolása lehetetlen volt. Itt mindegyik hadsereg teljesen önállóan küzdött végig a maga harcát, a gyors, meglepő események, mint amilyeneket a szorosán vett európai harctereken láttunk, teljesen hiányoznak.

A harctereknek ily szétszórt fekvése nem volt kedvező egyik félre sem. Az ántánt még ott is alig tudott egységet hozni a cselekvésbe, ahol seregei közvetlen egymás mellett állottak, hogy lett volna tehát módjában összhangban működni ily szétszórt, távoleső, nehezen megközelíthető pontokon. Pedig — különösen az

angolokra nézve — ezeken a hadszíntereken volt az egész világháború súlypontja, nem pedig a nyugati vagy az orosz fronton. Anglia itt él és hal, itt forogtak legeminensebb érdekei kockán. Ezért igyekezett az angol Szerbia leveretése után idevonni szövetségesei figyelmét, s viszont azért nem ugrottak be szövetségesei az angol tervekbe, mert nagyon is kilátszott az önző érdek.

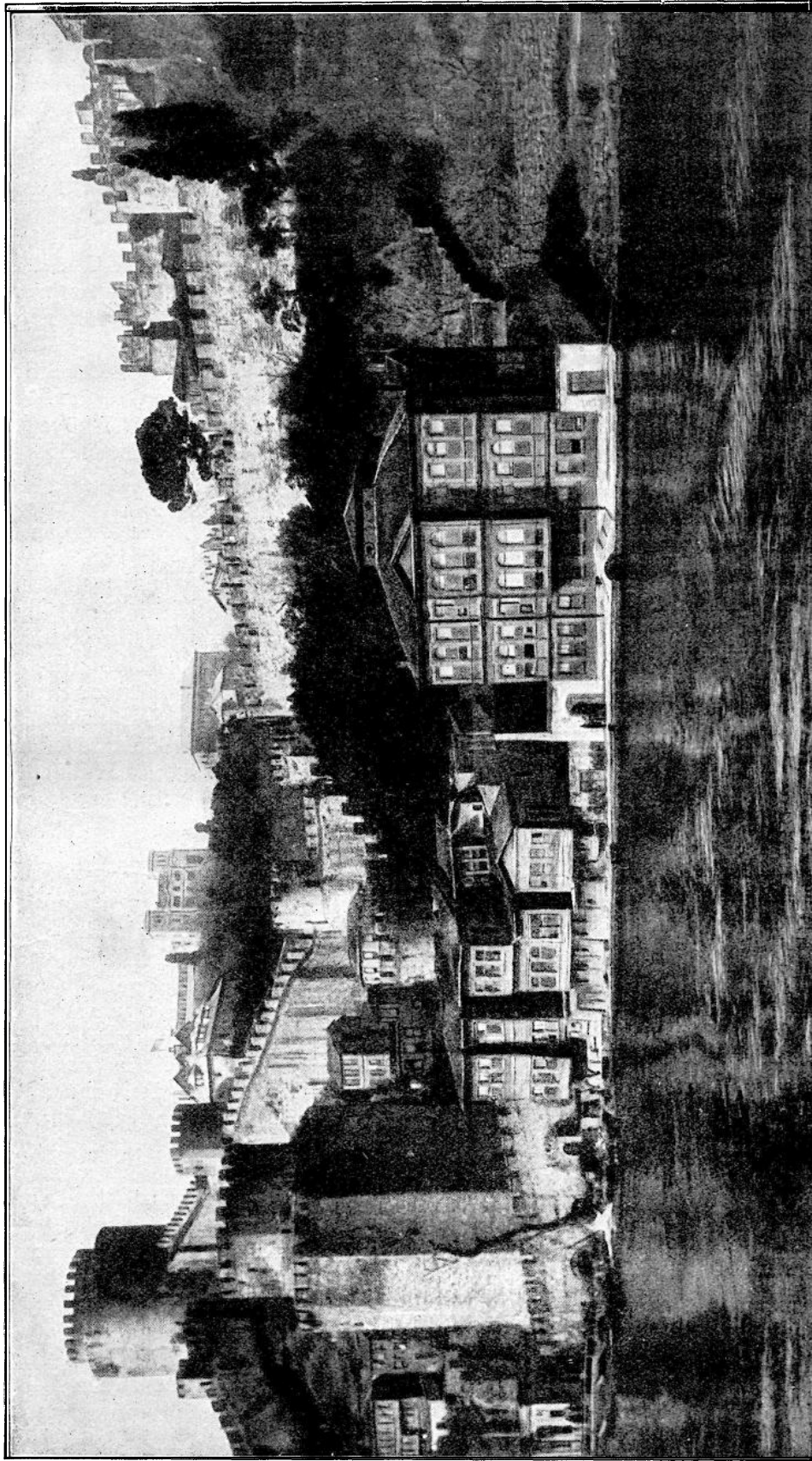
A törökökre nézve a hadszínterek ily távolsága szintén nem volt kedvező. Ha valamelyik hadseregnek erősítésre volt szüksége, ez csak hosszú idő alatt volt keresztülvihető. Az egyik hadszíntérről a másikra esetleg eltolt csapatrészek, tartalékok hetekig útban voltak, más szóval hetekig nélkülözni kellett őket a harcban. Az élelmezést, a vezetést s minden a háborúval összefüggő tevékenységnek összhangba hozatalát a hadsereg széttagoaltsága feltétlenül megnehezítette.

De ha egyik harcoló félnek sem volt kellemes ez a helyzet, hogyan terelődött a harc mégis éppen ezekre az egymástól oly távoleső pontokra? A felelet egyszerű: a törökök elleni háború a *világpolitikai* szempontból legfontosabb pontokon dült.

A DARDANELLÁK.

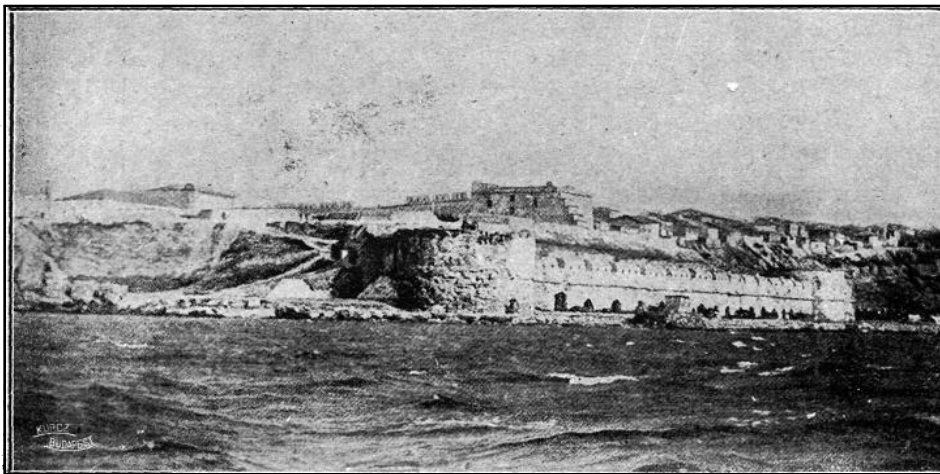
De vegyük sorra a török hadszíntereket:

A *Dardanelláknak* a háborúban való fontossága közismert: az orosz részére kellett volna megnyitni a csatornát, hogy rajta keresztül táplálni, lőszerrel, ágyúkkal, hadianyaggal és szükséges iparcikkkel ellátni lehessen. A megtépázott orosz kolosszus csakis úgy kap-

A Dardanellék bejárata. Sedd-il-Bahr erőd.

hatott ismét erőre, ha minden szükségeset *mihamar* rendelkezésére bocsátanak. Egy új hadsereg felállítására nem volt elég, hogy száz és százezer muzsik élt még Oroszország óriási területén. Egy összeterejt néptömeg — legyen az bármily nagy is — még nem hadsereg; a mai fegyverek mellett a tömeg holt tőke. A vezetésen kívül a felszerelés, ellátás a jelenlegi óriási hadseregek mellett oly döntő fontosságúak, hogy

Sedd-il-Bahr régi erődje a Dardanellák bejáratánál.

enélkül nemcsak győzni, de még védekezni sem lehet.

Az orosz kolosszus léte tehát a Dardanelláktól függött, az angol léte pedig attól, hogy az orosz össze ne roppanjon. Ezért az a csodálatos jelenség, hogy az angol erőszakolta a Dardanellákat az orosz részére, holott — mint az előző fejezetben említettük — még 1878-ban szerződészegéstől sem riadt vissza, csak hogy az orosz elüsse a tengersizorostól.

Mert Angliának az érdeke elsősorban, hogy az orosz a tengersizorosok birtokába *ne* juthasson. Az angol világkereskedelem főletere a Földközi-tengeren vezet keresztül. Ennek a tengernek két kapuját: Gibraltárt és Szuezt régi idők óta ő tartotta megszállva, a harmadik kapu kulcsa Törökországban volt. Anglia és Törökország engedélye nélkül más tengeri erő a Földközi-tengeren nem léphetett fel, mint az olasz, osztrák-magyar s a francia flotta egy része. (A többi kisebb tengeri erő itt számításba nem jön.) Az angolnak tehát bármily politikai konstelláció szerint csak aránylag alárendelt erők ellen kellett biztosítani Indiába vezető főközlekedési útját.

Ez a helyzet azonban egy csapással megváltozik, amint az orosz ura a Dardanelláknak.

72 A hatalmas oroszoknak igazán használható tengere

nincs. Elképzelhető tehát, hogy ha egyszer hozzájut a Dardanellákon át a szabad tengerhez, ami az életet, a szabadságot, a hatalmat jelenti, minden erejét, jövődó politikájának minden súlyát tengeri hadereje fejlesztésére fordítaná. Pedig az oroszoknak ereje, pénze rengeteg van, s államrendszere folytán ezt a politikát és a flottafejlesztést oly mértékben kultiválhatná, amint vezető emberei akarják. A nép ott nem sokallhatja a hadihajók építését, a cár rendelkezik kénye-kedve szerint.

A Dardanellák megnyitásának első valószínű következménye az volna tehát, hogy hamarosan óriási orosz flotta jelenne meg a Földközi-tengeren, az angol uralma ezeken a vizeken csak úgy volna fenntartható, ha flottáját óriási mértékben továbbfejlesztene. Ebbe azonban az angol parlamentnek is van beleszólása, s az óriási flottateher már amúgy is

régen nyomta az angol vállakat. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy röviddel a világháború kitörése előtt Anglia egyezséget keresett Németországgal a hajóépítés korlátozására.

Mindez mutatja, hogy az angol csak igazán a kényszerítő szükség behatása alatt határozta el magát a Dardanellák elleni akcióra.

Az angol politika azonban ravasz és mindenre képes. Kényszerülve volt a Dardanellák megnyitásaért komolyan küzdeni, de egyidejűleg előrevetette árnyékát az angol perfidia is. Alig kezdte meg a Dardanellák elleni hadműveleteket, máris megszállotta a kijáratnál fekvő fontosabb szigeteket. Ürügye az volt: hogy bázist, alapot kell teremtenie a hadműveletek számára. A valódi ok azonban félre nem ismerhetően semmi más, mint hogy az esetre, ha a Dardanellák orosz kézre kerülnének s a jövődó békekötéskor a szorosokat nem lehetne oly értelemben »nemzetközivé« tenni, hogy ott a tulajdonképpeni úr az angol legyen, a Dardanellákból való szabad kijárást el legyen az oroszok elől zárva. Hiszen ha a bejáratnál lévő, kedvező stratégiai fekvésű szigetek angol kézben vannak s angol erődökkel vannak ellátva, az angol akarata ellenére egyetlen egy orosz hadihajó sem hagyhatja el a szorost. A szük

kijáraton egyenként kifutó hajókat az angol flotta kénye-kedve szerint elpusztíthatja, nem is szólva a kijáratnak aknákkal való elzárásáról és így az Oroszországelleni blokádnak úgy szólván ideális könnyúséggel volna végrehajtható.

Jellemző mindez az angol ravaszságra, mely még érette vérző szövetségesét is képes volna beugratni, s az orosz vakságra, mely attól a reménytől elvakítva, hogy évszázados célját hatalmas szövetségesek

segítségével elérheti, nem látott és nem hallott. Neki kellett volna elsősorban megdöbenni, mikor az angol a szigeteket elfoglalta. De nemcsak az angolnak, hanem a többi ántánthatalmaknak, az olaszoknak és franciának is kellemetlen a Dardanellák felszabadulása s az orosz hajóraj megjelenése a Földközi-tengeren. Mindkettőnek fegyverkezni kellene az új hatalom ellen, új hajókat, új erődöket kellene építenie. Új szomszéd, új ellenség.

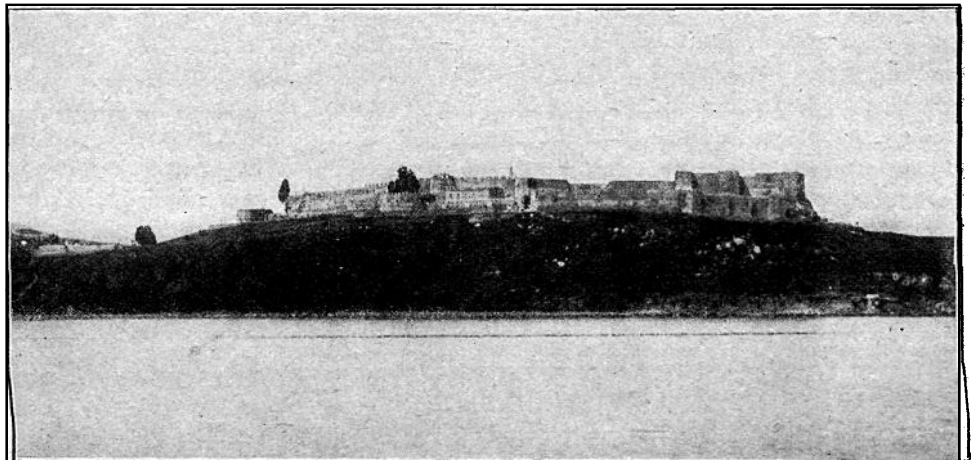
A francia azonban kedve ellenére is húzta az igát, hiszen minden üdve, minden reménye szövetségeseitől függött. Az olasz már másként gondolkozott. Ő nem volt semmiféle veszedelemben, senki nem bántotta őt, ő volt a támadó, a háború súlyát csak oly mértékben érezte, ahogyan maga akarta. Nem volt tehát hajlandó érdeke ellen cselekedni s minden csábítás, minden ígélet mellett is arra törekedett, hogy távollartsa magát a Dardanella-akciótól.

Mindenesetre érdekes azonban az a sok érdekellentét, mely az ántánt államai között mint szakadék tátongott, mert sok minden siker telenségük legjobb magyarázata az összhang hiányában rejlett. De lehet-e összhang ott, ahol mindenkinek más az érdeke, ahol egyik féltékeny a másikra?

A tengerszorosok, melyek Kis-Ázsiát Európától elválasztják, eredetileg folyómedencék voltak, melyek későbbi geológiai folyamatok következtében kiszélesedtek és mélységben is nyertek.

A minden tengerszorosra jellemző áramlás a Dardanellákban fokozottan észlelhető. Óránként 5, helyenként pedig, különösen a szűk helyeken, 10 kilométert is elér az áramlás sebessége.

Tekintettel a szűk térre ez az áramlás különösen a tengeralattjárók működését nehezíti meg. Az aknamezőkön átjutni akaró ellenséges tengeralattjáró csak a legnagyobb óvatossággal haladhat, a lehető legcsendesebb vízben van csak némileg is biztonságban, áramló víz pedig minden pillanatban aknával való összeütközést és megsemmisülést vonhat maga után. Kedvező a védőre nézve az áramlás azért is, mert az

A Dardanellák egyik bejáratni erődje.

A Berl. Illustr. Gesellschaft felvétele.

úszóaknák alkalmazását megkönnyíti. Mivel az áramlás a Dardanellákból az Égei-tenger felé halad, a Dardanellákban szabadon eresztett aknákat a víz egyenesen a bejáratnál harcoló ellenséges hajók felé sodorja.

A Dardanellák északnyugati partjait a Gallipoli-félsziget alkotja, mely egy keskeny, alig pár kilométer széles nyakkal van az európai szárazfölddel összeköttetésben. Az egész félszigeten egyetlen hegygerinc fut végig, melynek legmagasabb pontja a félsziget közepén van.

A Gallipoli-félsziget keskeny alakja magában véve nem kedvező a védőre, amennyiben az ellenséges tüzéség átlöhet a félsziget felett a szorosba. Ezt a hátrányt azonban paralizálja az a körülmény, hogy a félsziget az európai szárazfölddel majdnem párhuzamosan s ahhoz közel húzódik. A közből maradó Sarosi-öböl oly keskeny, hogy oda ellenséges hadihajóknak behatolni nem tanácsos. Kellő tér hiányában az ide behatoló ellenséges hadihajók mozgóképessége nagyon korlátolt, ezzel szemben mind az európai partról, mind a félszigetről tűz alá foghatók. Pedig a hadihajóknak ellenséges partvédő ütegek ellen a legjobb védelmet az nyújtja, ha állandóan a legnagyobb sebességgel száguldhatnak a víz tükrén. Erre azonban hely kell, szabad, nyílt tenger, ahol az esetleg könnyeb-

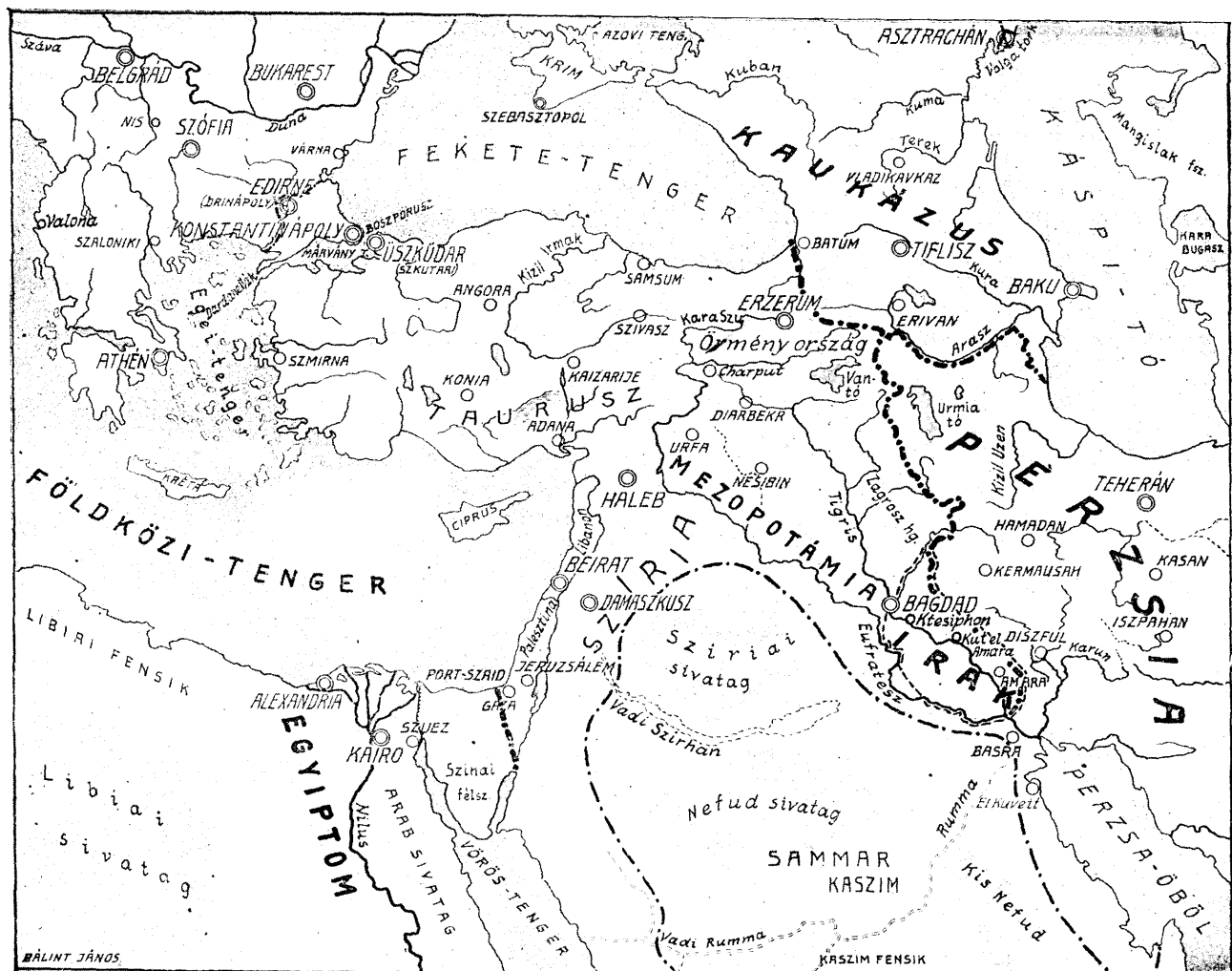
ben megsérült hajók is szabadon távozhatnak a harctérről és megmenekülhetnek a pusztulástól. Amint a mozgási tér korlátozva van s a hajók nem szárgulhatnak szabadon, ahol gyorsaságukat mérsékelni kell, ott a parti ütegek mindinkább előnybe kerülnek a hadihajókkal szemben.

Maga a Gallipoli-félsziget a part mentén nagyjából meredek, kikötésre alkalmatlan. Egyes beugró kisebb öblök vannak csak, melyek részben mocsarasak, részben pálmaerdőkkel vannak borítva. A félsziget belseje inkább kopár, sziklás, a védőnek nagyon kedvező alakulatokkal. Út nagyon kevés és rossz.

A tengerszoros felé forduló belső partok mind a gallipolii, mind a kisázsiai oldalon meredeken esnek a szoros felé s mélyen bevágott keresztvölgyekkel vannak tagolva. Ezek a mély keresztvölgyek különösen alkalmasak, hogy a védő rejtett ütegeket helyezzen el bennük, melyek a szorosba esetleg behatolt ellenséges hajókat váratlan és meglepő tűz alá foghatják.

A víziút hossza 65 kilométer. A legszűkebb rész nem egészen 2 kilométer, a legtágabb 6 kilométer széles, úgy hogy a leggyorsabb hadihajó is csak több mint egy óra alatt tudná az utat megfutni, miközben folytonosan ellenséges tűznek volna kitéve. Ha meg az aknákat is hozzászámítjuk, melyeket a kedvező alakulatnál fogva bizonyára nagy számban alkalmaztak, nyugodtan elmondhatjuk, hogy a szoros áttörése hadihajókkal emberileg majdnem lehetetlen. Már a nagy Moltke megmondotta, hogy a Dardanellák ellen egy önálló flottatámadás lehetetlen vállalkozás, esetleges sikert csak egyidejű szárazföldi hadműveletek hozhatnak.

A kisázsiai partvidéket egy nehezen járható, útszegény hegylánc választja el a belső sík és dombos vidéktől. Az itteni partraszállás már csak azért is nehéz, mert a partraszállott csapat minden oldalról támadásoknak van kitéve. Csak nagy hadseregek volnának képesek erre a műveletre. Nagy hadsereg azonban az ántántnak erre a

célra rendelkezésére nem állott s így az első partraszállási kísérletet Kis-Ázsiában nem is folytatták.

A Dardanellák erősítéseiről pontos képet nem adhatunk, s vázlatunk nagyrészt csak a régi, részben elavult erődöket tünteti fel. Hogy a modern erődök hol fekszenek, arra a dolog természetéből kifolyólag pontos adataink nincsenek. Feltehető azonban, hogy a Dardanellák bejárata, valamint a Kilid-Bahr és Nagara közti szűk útszakaszon voltak a partok legjobban megerősítve. Hozzájárul ehhez még az is, hogy a törökök közvetlenül a háború kitörése előtt okvetlenül teljesen új erődöket, ütegeket és aknamezőket voltak kénytelenek telepíteni. Anglia ugyanis, részint hogy Törökországot kezében tartsa, részint pedig hogy a Dardanellákat állandóan megfigyelhesse, kivitte, hogy Törökország az angol Limpus tengernagyot hívta meg a török hajóraj és a Dardanellavédelem szervezésére, felügyeletére. Limpus admirális feladatának derekasan meg is felelt — angol szempontból. Ahol az angolra nézve kedvező volt, ott erősített, ellenkező pontokon pusztulni engedett mindent. A török hajórajt is oly színvonalon tartotta, hogy egy esetleges orosz támadás esetén kéznél legyen, az angolra nézve azonban veszélyessé sohase válhassék. Csak természetes, hogy Anglia a Dardanellák összes erősítési berendezését a legutolsó részlegig ismerte. Szükségessé vált ennél fogva, hogy Törökország közvetlen a háború kitörése előtt az angolok tervezte erősítéseket részint kiegészítse, részint pedig átalakítsa.

Németország nem nyugodott bele az angol befolyásba s nem engedte a török katonai vezetést kizárólag angol kézre bízni. Nagy súlyával sikerült kivívnia, hogy Törökország szárazföldi hadseregének reformálásához a német Liman-Sanders tábornokot hívta meg, ki a konstantinápolyi hadtest parancsnoka lett. Emiatt 1913-ban majdnem nemzetközi konfliktus támadt, mert Anglia nem akarta a német ellenőrzést megtűrni s tiltakozott Liman tábornok meghívása ellen. Hosszú diplomáciai tárgyalás után az ügy kölcsönös engedményekkel békés elintézését nyert: úgy az angol, mint a német tábornok Törökországban maradt. A német annyi hasznát látta Liman tábornok kiküldetésének, hogy bepillantatható a török hadügyekbe s oly tervet készíthetett, melyek a jelen háborúban, mikor Törökország a központi hatalmakhoz csatlakozott, lehetővé tették a török védelem gyors átszervezését. Hogy mily hasznos és eredményes volt a német munka, a Dardanellák hosszú ellenállása fényesen igazolta.

A SZUEZI-CSATORNA.

A török hadszíntér másik kimagaslóan fontos pontja a *Szuezi-csatorna*. Ennek elköltése, elszakítása Angliára nézve végzetes csapás volna. Anglia gazdagsága, ereje, mérhetetlen anyagforrása régi idők óta fogva India volt. Ehhez a kincshez azonban hosszú út vezetett. Az óriási afrikai kontinens megkerülésével, a Jóreménység-fokának viharos tengerén át lehetett csak Indiához hozzáférni. A vitorlás hajók korszakában hónapokat tett ki a veszélyes út Afrika partjai körül. A gőzhajók korában pedig már nemcsak az óriási idővesztés jött tekintetbe, hanem a rengeteg szén, ami az Afrika körüli útra kellett. A szállítás hosszúsága, az út nagysága megdrágította a nyersterményt, nem lehetett a cikkek olcsóságával korlátlan versenyre kelni más iparúzó államokkal, főleg a német szorgalommal. Mindezt egy csapásra megváltoztatta Lesseps nagy műve, a Szuezi-csatorna. Anglia »három héttel« közelebb jutott Indiához, mely így a gyorsjáratú gőzhajók korában is két héttel közelebb van, mint volt azelőtt. Ennyit vett, illetve vesz ugyanis igénybe Afrika körülhajózása. De más haszna is volt Angliának Szuezből. Minden idegen hajó a csatornán használati díjat fizetett, melynek magassága tonnánként 7, személyenként 10 frank volt. Hogy milyen összegekre rúgott ez a haszon, mutatja az, hogy pl. a német Lloyd legnagyobb gőzösei után 50.000 frankot fizetett *egy* útért! Rengeteg összeg, de azért minden idegen hajó szívesen fizette, mert az idő is pénz, meg nagy tömeg szemet is takarított meg azzal, hogy Afrikát nem kellett körülhajóznia.

Végeredményben tehát az angol megtakarította a szemet a saját hajói után, az idegen hajókkal pedig megfizettette azt az összeget, amit azok Afrika körül elhasználtak volna. A kettős haszon eredménye, hogy az angol szállítás olcsóbb volt, az angol ipar olcsóbban dolgozhatta fel a keletről hozott nyersterményeket, mint a többi állam, vagyis versenyképessége nagyobb volt. Igaz, hogy az angol hajók is fizettek a csatornán átkelési díjat, de ez »a családban maradt«.

De *Szueznek* van katonai fontossága is. India, az angol vagyoni forrása, bármily okból veszedelmbe kerülhet. Bővebb magyarázatra nem szorul, hogy ily esetben nem mindegy, hogy Afrika az anyaország és az égő India között van-e, vagy nincs. A tűzoltók útja sürgős, s minden késedelem katasztrófát okozhat.

Hogy Anglia Szuezt mindenekfölött féltette, csak természetes, s aligha vagyunk túl-

merészek, ha azt állítjuk, hogy Anglia képes lett volna összes szövetségeseit feláldozni Szuezt megtartásáért. Hogy hogyan kell a szövetségeseket feláldozni, annak Anglia már évszázados mestere.

A *Szuezi-csatorna* körüli terep a legsajátosabb és legnehezebb viszonyokat tárja különösen a támadó fél elé. A csatorna részben mocsaras tavak, részben homoksvatagokon át húzódik, melyeken keresztül kelet felé sem út, sem vasút nem vezet, melyek minden segélyforrást abszolúte nélkülöznek. A legnagyobb nehézséget egy előnyomuló hadseregnek mégis a vízhiány okozza.

A 164 kilométer hosszú, 75—100 méter széles, 9 méter mély csatorna Port-Saidnál két hatalmas kőgáttal kezdődik, melyek arra vannak hivatva, hogy a Nilus hordozta iszapot a csatornától távoltartsák. Port-Saidtól a csatorna egyenesen déli irányban vezet a Menzaleh-tó partján. Ez a tó sekélyvizű mocsár — hasonló a mi velencei tavunkhoz — kőcsagok, sirályok, pelikánok és flamingók tizezeivel s a keleti képekről jól ismert sajátosság háromszögű vitorlásbárkák százaival van benépesítve. A csatornát a mocsár felé hatalmas töltések, homokpartok védik az eliszaposodástól, ezenkívül állandóan óriási kotrógépek dolgoznak, hogy a kellő vízmélységet állandóan fenn lehessen tartani.

Keletre a beláthatatlan Tineh-síkság terül el, mely valaha tengerfenék volt s még most is helyenként csillogó sórétteggel van bevonva.

El Kantara mellett a csatorna nagyobb emelkedésekre bukkan, melyeken keresztül a Sziriába vezető régi karavánút vezet. Tudósok megállapítása szerint valószínűleg ez volt az a hely, ahol a zsidók az akkor még idáig felnyúló Vörös-tengert átlépték.

A Timsah-tó átlépése után 16 kilométer szélességben a serapeumi sziklák következnek, majd a csatorna a Keserű-tavakba torkollik. Ezek a tavak valószínűleg sós vizükről nyerték elnevezésüket. Tulajdonképpen nem is tavak, hanem a Vörös-tengertől származó szivárgás folytán alakult »fenékvizek«, amit az is bizonyít, hogy felszínük híven követi a Vörös-tenger árapály emelkedését.

A tavak elhagyása után a csatorna egyenes irányban délnek tartva, Szueztől keletre a Vörös-tengerbe torkollik.

Port-Saidból a csatorna hosszában, azzal nagyban párhuzamosan fut a Port Said—Ismaília—Szuezt közti vasút, elágazással Ismaília alól

Hajón a csatornán való átkelés jelenleg 17 órát vesz igénybe a régebbi 48 órával szemben. A forgalom gyorsabb lebonyolítását a kitérőhelyek szaporításával érték el. A csatorna ugyanis oly keskeny, hogy azon már közép-nagyságú hajók sem térhetnek ki egymásnak. A szembe jövő hajók számára bizonyos távolságokra medencék vannak beépítve, melyekben egyes hajók gyakran hosszú ideig kénytelenek várakozni, míg az út szabaddá lesz. A közlekedés tehát nagyon kényes, a legkisebb pontatlanság, nagyobb hajók összeütközése a forgalomnak hosszú időre való megszakítását vonhatja maguk után. Képzeljünk el a Szuezi-csatornában egy elsülyedt hajókolosszust! Minden eszköz híján, távol minden lakott helytől, a hajótest kiemelése, az óriási vastömeg szabaddá tétele majdnem lehetetlen, a kirobbantás pedig a csatornát teszi tönkre. Ebből látszik a csatorna jelzőberendezéseinek kiváló fontossága. Tekintve a nagyrészt ellenséges érületű mohamedán nomád pusztalakókat, a jelzőberendezéseknek állandó és erős őrzésére van szükség. Egy kábel elvágása, egy jelzőkészülék felrobbantása a legmesszebbmenő károkat vonhatja maga után. Az angoloknak tehát viszonylag sok erejét köti le a csatorna őrzése és megfigyelése.

Maga a csatorna *védelme* egy ellenséges támadással szemben már inkább az angoloknak kedvez. Egyrészt a csatorna nyugati partján vezető vasút megkönnyíti az erők eltolását, másrészt a támadónak igen nehéz előnyomulási viszonyokkal kell küzdeni. A csatornát magát azonfelül a képzelhető legjobb erődök: hadihajók védik. Egyes kitérőhelyekre lehorgonyzott hadihajók nehéz ágyúikkal oly erődöket alkotnak, melyek ellen csakis ostromágyúkkal lehet eredményt elérni. Ezek nélkül, tekintettel a messzehordó hajóágyúk rettenetes hatására, a csatornának közelébe sem juthat a támadó. S ezek a modern várak még mozgathatók is, megjelenhetnek ott, ahol a legnagyobb szükség van erődre. Ezzel szemben a támadónak a legnagyobb akadályt, a sivatag rettenetességét kell leküzdeni, míg óriási erőfeszítések után egyáltalában megközelítheti a csatornát. Hogy ezen a vidéken a nehéz lövegek szállítása mily legyőzhetetlen akadályokkal jár, azt elképzelhetjük.

A legközelebbi török vasút, a Hedzsazvasút a csatornától még mindig kb. 300 kilométernyire van. Most vegyük még a védő ellenállását, a lőszer stb. pótlás nehézségeit s tisztában lehetünk azokkal az óriási nehézségek-

kel, melyekbe a Szezei-csatorna megtámadása már csupán földrajzi fekvésénél fogva is ütközik.

A KAUKÁZUS.

A harmadik török hadszíntér a *Kaukázus*.

A harc mindjárt a háború elején ide terelődött. Ennek első és természetes oka, hogy Törökország és az orosz föld csakis a Kaukázus vidékén érintkezik egymással, az egymáshoz szomszoros szárazföldi hadműveletek tehát csakis erre a területre szorítkozhatnak.

Az oroszoknak nem volt elegendő tengeri hadereje arra, hogy a Fekete-tengeren át Törökország partvidékének valamely pontján partraszállhasson, illetve esetleg partraszállított haderejét teljes biztonsággal elláthassa minden szükségességgel. Amint pedig az utánszállítást a törökök megzavarják, kockára lett volna téve a partraszállott orosz hadsereg léte. Segélyforrást sehol nem találhattak volna, más összekötő út pedig Oroszországgal nem volt, mint a Fekete-tenger. Az orosz tehát Törökországot máshol mint a Kaukázuson át nem támadhatta meg. Próbálkozott ugyan mindjárt kezdetben Bulgárián és Románián át Konstantinápoly felé jutni, de ez nem sikerült.

Románia, bár a sajtó és az utca erősen az ántánt hatása alatt állott, nem volt hajlandó semlegességéből kilépni. Még a Balkán-háború idején Románia akkor csapott le Bulgáriára, mikor az száz sebből vérezve a szerb, görög és török haderőktől körül fogva élet-halálharcát vívta. Beavatkozásának eredménye az volt, hogy Bulgária kiejtette fáradt kezéből győzelmes kardját, elbukott abban a hadjáratban, melynek oroszlátnrészt ő végezte s kénytelen volt Románia részére területet átengedni. Románia tehát jól tudta, hogy Bulgária minden alkalmat fel fog használni arra, hogy elégtételt szerezzen magának s ezért nem mert semlegességéből kilépni mindaddig, míg Bulgária magatartása felől biztosítva nem volt.

A Szezei-csatorna Port Saidnél.

A helyzet kulcsa Bulgária kezébe került, Oroszország tehát ezt a kis államot akarta csatlakozásra bírni. Bulgáriában az oroszok iránti tisztelet mély gyökeret vert, hiszen az 1877—1878-iki orosz-török háború szülte a bolgár fejedelemséget, ami Bulgária alapja volt. Szófiában ma is ott áll II. Sándor, a »felszabadító cár« szobra.

Amit azonban II. Sándor cár megalapozott, azt elrontotta II. Miklós. Az előbbi kedvezett Bulgáriának, hogy azt maga mellé édesgetve, az egész Balkán felett a protektor szerepét játszhasssa, s így a Balkán-államok külpolitikáját az orosz érdekek szerint irányíthassa. II. Miklós azonban, ki a második Balkán-háborúban a döntőbíró szerepét kívánta viselni, feláldozta a bolgár érdekeket Szerbia javára s Bulgária elvesztette Macedóniának véres áldozatokkal kiharcolt jókora területét. Ezzel együtt azonban elveszett Bulgária is Oroszország számára s most, mikor az oroszoknak szükséges lett volna a bolgár támogatás, ezek nem ragadtak fegyvert az orosz érdekek támogatására. Ekkor az orosz legalább azt próbálta kiereszokolni, hogy serege bolgár kikötőkben partraszállítva, bolgár területen nyomulhasson Konstantinápoly felé. Ez a kísérlete is kudarcot vallott, sőt mikor mint végső eszközhöz, a fenyegetéshez nyúlt, ezzel az ellenkező hatást érte el, Bulgária fegyvert ragadott a központi hatalmak mellett. Ezzel el is volt végleg vágva a Kon-

stantinápoly felé való szárazföldi támadás lehetősége. Bulgária útban állott.

A Kaukázusban megindított hadműveletek további céljául *Örményország* meghódítása tekinthető, mely a feketetengeri uralmat is biztosítja s egyúttal kapuja a Konstantinápoly felé keleti irányból való előhaladásnak is.

A régi Örményország a Fekete- és Kaspi-tengerek között s attól délre terült el. Évszázadok harcai után Örményország elvesztette önállóságát s darabokra szakadt. Egyik rész Perzsiához, másik Oroszországhoz került, a Fekete-tenger déli partján lévő rész pedig török fenhatóság alá jutott. Orosz- és Törökország között Örményországnak török uralom alatt lévő része nagyban ugyanazt a szerepet játszotta, mint a legutóbbi Balkán-háborúban Macedónia. Amint Macedóniában görög, szerb és bolgár bandák állandóan forrongást, izgalmat szítottak, hogy a látszólagos török zsarnokságról győzzék meg a világot s ok legyen a beavatkozásra, úgy Oroszország is régtől fogva elkövetett mindent, hogy a törökországi örmények között állandó zavarokat idézzen elő. Az orosz kezdeményezte örmény mészárlások mondva csinált alkalmak voltak, melyek igazolni akarták annak szükségét, hogy az orosz minden más állam beavatkozása nélkül is megtámadhassa Törökországot. A cél mindenkor: Konstantinápoly volt.

A *Kaukázus* a Fekete-tenger és Kaspi-tenger közt csaknem egyenes vonalban húzódó óriási hegyláncolat. Különösen a Fekete-tenger felé eső része óriási glecseres sziklacsúcsok, szakadékok láncolatából áll. Legmagasabb csúcsa az *Elbruz*, mely 5629 méterre nyújtja fel büszke fejét. Mellette a mi Magas-Tátránk, sőt még az Alpések leghatalmasabb csúcsai is eltörpülnek.

A Kaukázusról északra Oroszország legkülönbözőbb, kultúrában meglehetősen szegény néptörzsei laknak, kik leginkább nomád életet élnek, kereskedést nem űznek. Már ebből is következik, hogy az egész vidéken jó és sűrű úthálózat nem fejlődhetett ki. Elképzelhető, milyenek lehetnek a viszonyok a Kaukázus hatalmas bércei közt. Ott igazán csak a sasok laknak, ember, különösen a nyugati részeken, nem igen zavarja a hó és jég birodalmát.

A Kaukázustól délre terül el az örmény fennsík, melynek legnevezetesebb lakóhelye, *Erzerum*, 2000 méternyire fekszik a tenger színe fölött, s téli és nyári hőmérséklete — 29 és + 31 Celsius fok között váltakozik. Ez az óriási hőmérsékkülönbség is érthetővé teszi, hogy mily

viszonyok közt folyhatnak le a Kaukázus és elővidékei között a harcok. A roppant szigorú tél igen hógazdag, az utak alig-alig járhatók. A tavasz beköszöntével pedig az óriási arányú hóolvadás akadályozza a csapatok mozgását, élelmezését, ellátását. A nyáron jelentéktelen kis patakok óriási rohanó folyamokká dagadnak, melyeken legtöbbször még a hídverés is teljességgel lehetetlen. Nagyobb csapatok, melyek összeköttetési vonalaiktól elszakadnak, még ellenséges behatás nélkül is katasztrófától tarthatnak.

A kevés járható út, a meredek sziklafalak a csapatok mozgását meghatározott vonalakra szorítják, melyekről letérni sehová sem lehet. A harchoz való fejlődésre a keskeny völgyekben nincs elég hely, a szomszéd völgyekben előnyomuló többi oszlopokkal összeköttetést, érintkezést tartani lehetetlen, azok egymást a harcban sem támogathatják. Minden elindított csapat tehát teljesen magára van hagyva, önállóan, minden segítség nélkül kell feladatát végrehajtania. Éppen ezért a kaukázusi hadszíntéren oly nagy, egységes hadműveletek, mint amilyeneket pl. a nyugati vagy az északi hadszíntéren látunk, nem is fejlődhetnek ki. Önálló kisebb oszlopok önálló műveleteiben merül ki minden haditevékenység s az események csak apró epizódok mozaikszerű összerakása után adnak némi képet az ellenfelek kölcsönös szándékairól, eredményeiről vagy vereségeiről. Katonai műnyelven szólva az itt folyó harcok a *hegyi háború* jellegét mutatják.

Kis oszlopok ügyes parancsnokok vezetése alatt, a terep ismerete, a pillanat kihasználása mellett óriási eredményeket érhetnek el.

Meg kell még említeni a Kaukázus-hegyvidék népességét, mert ezek az egyik vagy másik félhez csatlakozva az ellenfélnek óriási nehézségeket okozhatnak. A félelmes vidék lakóinak jelleme szülőföldjükhöz alakul. Úgy mint a vad, sziklás Albánia és a Balkán nagy része, a Kaukázus is mindenkor a könnyen gyulladó, örökös parázssal égő harcok tűzfészke volt. A harcias népek és kis néptörzsek közti örökös ellentétet még inkább fokozzák a nyelvbéli különbségek. A Kaukázust joggal nevezik »a száz nyelv hazájá«-nak. A georgiaiak mellett a cserkeszek, kabardinok, hegyi tatárok, oszjetek és csecsenek tarka össze-visszaságban élnek. Faj, külső, életmód, jellem dolgában óriási a különbség az egyes néptörzsek között, közös tulajdonságuk csak a bátorság és harcias, verekedő kedv. Az oroszoknak a kaukázusi vidékek paszifikálása kerek harminc esztendei harc

arán sikerült csak, mikor a híres cserkeszfőnököt, Schamilt 1859. év őszén körülkerítették és megadásra kényszerítették.

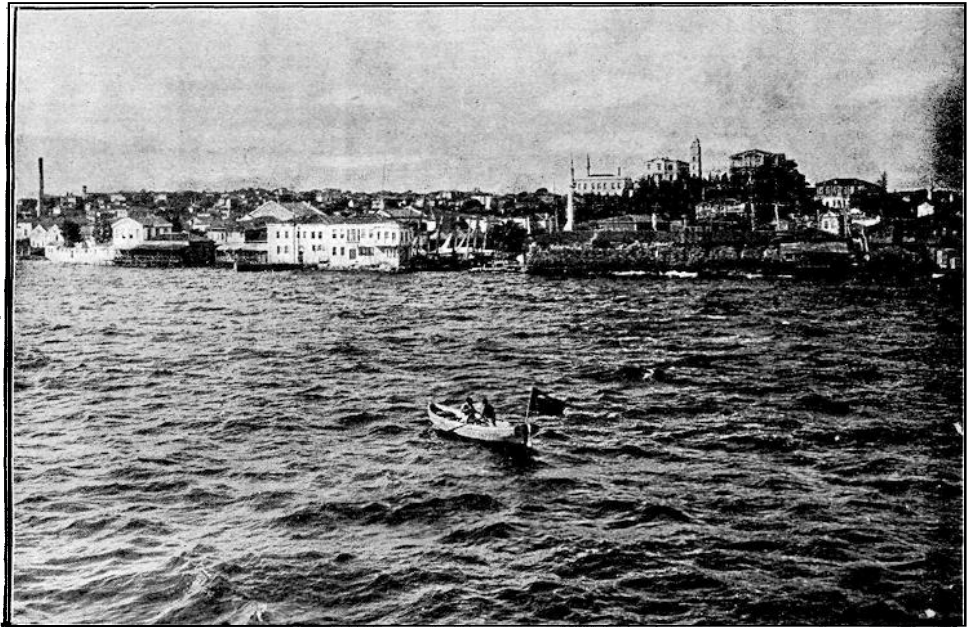
Vallás tekintetében majdnem az összes említett néptörzsek mohamedánok — a georgiaiak kivételével — s így törökbarátok. Az oroszok nagyon csekély támogatásra számíthatnak vad határhegységeik között. Hozzájárul ehhez az a körülmény is, hogy az oroszok a hegyiakok leigázása után kíméletlenül láttak az eloroszításhoz, ami pedig az ily kisebb, szabadságszerető, ősi szokásaihoz, nyelvéhez törhetetlenül ragaszkodó népekben a legádázabb gyűlöletet váltja ki.

Az oroszok hátrányára alakul ki a Kaukázus-hegyvidék földrajzi tagoltsága is. A határ a főgerinctől délre van, a határon küzdő orosz csapatok hátában tehát a járhatatlan, vad fővonulat fekszik. Az ezen keresztülvezető két félig-meddig használható útvonal hemzseg az oly kényes

pontoktól, melyeken egyszerű robbantások, sziklarepesztések, hónapokig tartó közlekedési zavart okozhatnak. Ellenséges érzelmű lakosságtól környezve igen kellemetlen jelenség az elől harcolókra nézve, hiszen egyes merényletek már az egész orosz haderőnek az anyaországgal való összeköttetését s így táplálását hiúsíthatják meg. Ily esetben az egész orosz haderő a fekete- és kaspitengeri utanszállításra volna utalva. Ezek közül az utak közül azonban a Fekete-tengeren elsősorban is el kellene érni az oroszoknak a tengeri uralmat, ami azonban már a háború legelején is nagyon kérdésessé vált. A Kaspi-tengeren való szállítás pedig annyira távol esik, hogy onnan a Fekete-tenger partján küzdő hadsereg élelmezése igen hosszadalmas és nehéz, eltekintve attól, hogy kisebb török előretörések is az összes közlekedést illuzóriussá tehetik.

A határvidéken török területen jelentősebb város nincs. Orosz területen az egyetlen várnak nevezhető Kars mellett a Kaukázus fővárosa, *Tiflis*, a határhoz veszedelmes közelségben fekszik.

A hatalmas petróleumforrások *Batum* és *Baku* közelében az egész Kaukázus legfontosabb helyei, már csak azért is, mert Oroszország innen nyeri összes petróleum- és benzinkészletét s főleg a *masut* nevű földolajat, mely az orosz fekete-tengeri flotta egyedüli tüzelőanyaga. (Az erre berendezett hajókazánok szénrel nem fűthetők s szénfűtésre nem is alakíthatók át, mert akkor a szénraktározás miatt az egész hajó konstruk-

Gallipoli városa.

cióját meg kellene változtatni.) A két petróleumvidéket egy harántvölgy s rajta keresztülvezető vasútvonal köti össze egymással. Oroszország belsejébe csak egyetlen vasúti vonal vezet és pedig Bakuból. Törökország belsejét szintén egy sínpar köti össze a Kaukázus-vidékkel és pedig Erzerum—Konstantinápoly közt.

PERZSIA SZEREPE.

A Kaukázus-vidék délkeleti szélén a mohamedán *Perzsia* határa húzódik. A sok erőszakosság és az ország ügyeibe való jogtalan beavatkozás mind Oroszországot, mind Angliát gyűlöltté tették a perzsák szemében. Ehhez járul az ántánt hátrányára az a körülmény, hogy mind az orosz, mind az angol már régóta éhes Perzsia birtokára. Ennek következménye azután a kölcsönös egymás elleni izgatás.

Az állandóan feszült hangulat még inkább fokozódott a szent háború kihirdetésével. A perzsák, kik szintén mohamedánok, nem ragadtak ugyan fegyvert a szultán hívó szavára, de némi

A Dardanellák térképe.

forrongás, nyugtalankodás mégis azonnal érezhető lett. Az ok, amiért a perzsák nem csatlakoztak a szent zászlóhoz, a mohamedán vallás kettészakadásában keresendő. Mohamed fiai ugyanis a shiita és sunnita szektákra szakadtak. Előbbi — ellentétben az általánosan elterjedt nézettel — a szigorúbb felfogású, hogy úgy mondjuk, az ortodox mohamedán vallás, melyszigorúbban ragaszkodik a Korán betüihez, mint a sunnita árnyalat. A shiiták nem ismerik el a török szultánt mint a próféta utódját s így a szultán lelki hatalma nem terjed ki reájuk.

A shiiták hazája főleg Perzsia és India, s előbbiben a shiitizmust Ismael al Safi perzsa sah államvallássá tette. A sah azonban nem mint a próféta utóda szerepel, mint a sunnitáknál a török szultán, hanem csakis mint a hívők oltalmazóját, védőjét tisztelik.

Perzsia tehát a vallás törvényei szerint a szent háborúban nem tartozik részt venni, s nem is sietett a zöld lobogó alá gyülekezni. A testvérvallás és testvérnemzet iránti rokonszenv azonban tagadhatatlanul már a török háború első évében oly megnyilatkozásokat váltott ki, melyek a szent háborúhoz való csatlakozást minden pillanatban valószínűvé tették. A veszély könnyen elsimítja az ellentéteket s egyesíteni képes azokat, akik kisebb okok miatt békés időkben egymástól elváltak.

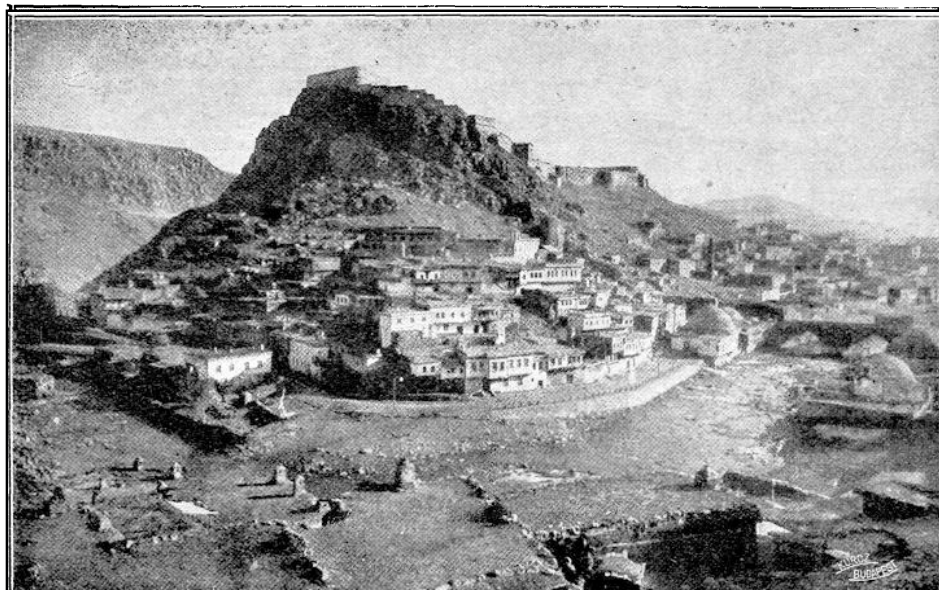
Az indiai mohamedánság aránylag nyugodt magatartása szintén arra vezethető vissza, hogy a nagy számban lévő shiita vallású hinduk a szent háború

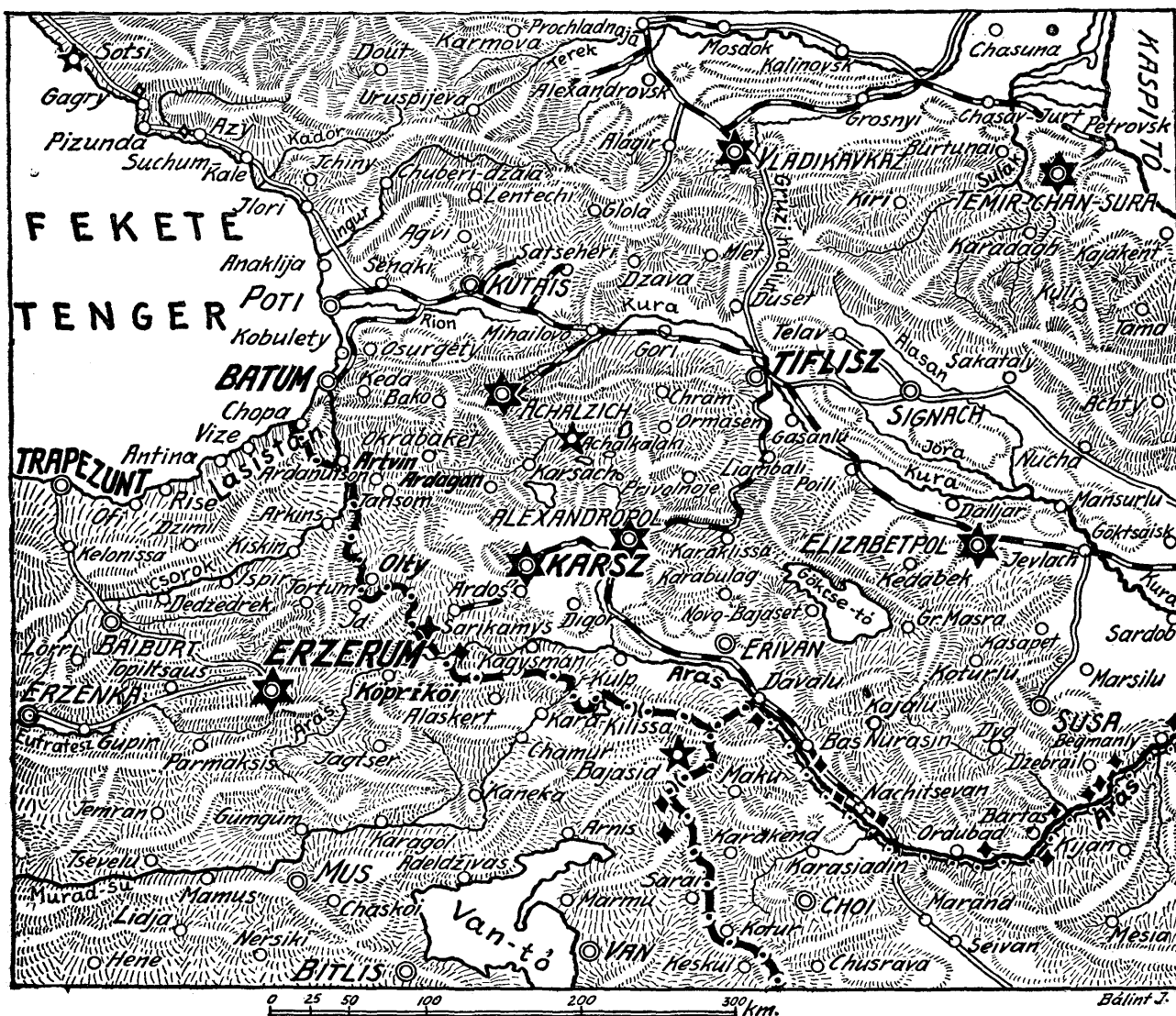
Tiflisz, a Kaukázus fővárosa.

hívó szavát nem tartották magukra nézve kötelezőnek.

Perzsiában óriási érdekek forognak kockán. Az oroszok legkényelmesebb, legrövidebb útja Perzsián vezet az Indiai-óceánhoz, az angoloknak pedig India felé Perzsia a védőbástyája az orosz terjeszkedés ellen. Bármennyire kedves is volt a jelenlegi világháborúban az orosz szövetség, az angol mégsem valami nagyon szeretné őt India mellett szomszédnak

Kars vára.

A kaukázusi hadszíntér.

látni. Az angol oroszán és az orosz medve már sokszor farkasszemet néztek itt s vicsorgatták egymásra a fogukat.

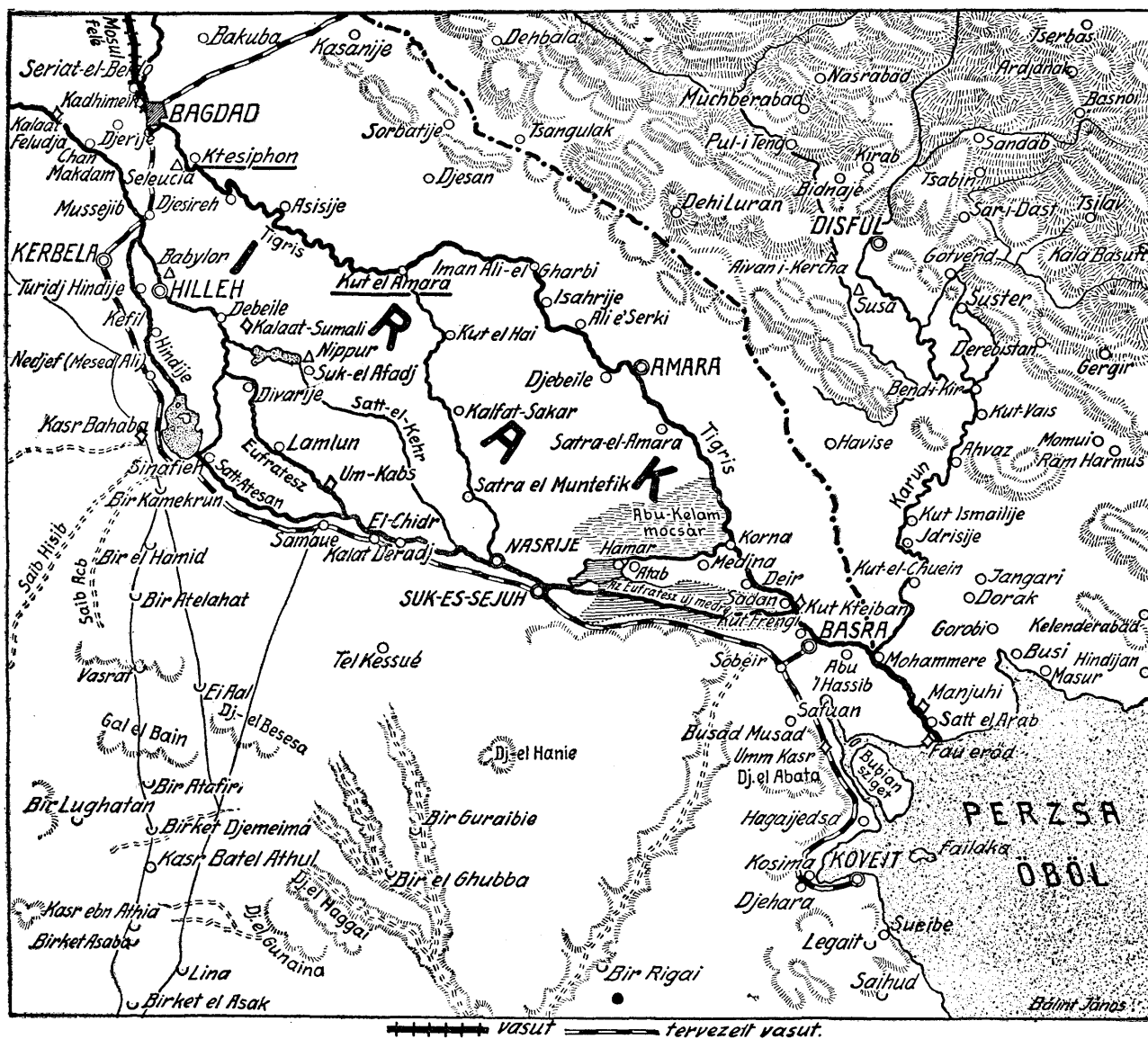
Az érdekelletétek láncolata tehát az ántánt körében még ezen a távol keleten is mutatkozott.

Aligha tévedünk, hogy a Perzsa-öbölben az angol hadműveletek nemcsak a központi hatalmak, hanem legalább részben a »hű orosz szövetséges« ellen irányultak, s a Perzsa-öböl megszállása ugyanolyan szájkosár akart lenni még győzelem esetére is az orosz medve számára, mint a Dardanella előtti szigetek ügyes kihasználása. Ez annál bizonyosabb, mert Oroszországnak a világháború kitörése idején máris igen nagy befolyása volt Perzsiában, különösen annak északi részében.

MEZOPOTAMIA ÉS A PERZSA-ÖBÖL.

Ezzel egyúttal eljutottunk a negyedik török hadszíntérre, a Perzsa-öbölhöz, mely a Tigris- és Eufráth-folyók torkolatánál fekszik. A Perzsa-öböl tulajdonképpen egy zárt tenger, hasonló az Adriához, de annál jóval nagyobb, kijárata ellenben az Indiai-óceán felé nagyon szűk. A kijáratot egyfelől Perzsia, másrészlől pedig az arabiai sivatag egy kiugró csúcsa, tehát Törökország őrzi, bár tagadhatatlan, hogy a nagy számító, az angol, pár szigetet már itt is régtől fogva hatalmában tart.

A Tigris- és Eufráth-folyó völgye állítólag az emberiség bölcsője, itt volt a paradicsom. Nyugatról a végtelen arabiai sivatag ontja sorvasztó szelét és finom homokját a völgyek felé,

A mezopotámiai hadszíntér.

keleten pedig mocsarak és kisebb homokpusztaságok szegélyezik.

A folyók közvetlen völgyei termékenyek és elég sűrűn lakottak, a távolabb eső helyek azonban legalább is szomorú képet mutatnak. Legsűrűbben lakott Bagdad vidéke, mely az egész völgy kulcsa is. Itt kétfelől a pusztaságok annyira közel nyomulnak egymáshoz, hogy aki Bagdadban úr, az a továbbvezető utat is kezében tartja s egyúttal abban a helyzetben van, hogy onnan a tengerből felé mindenkor mint parancsoló léphessen fel.

A Tigris és Eufurath közti óriási völgyet mintegy 50.000 négyzetkilométer területen vasúton borítja el a folyók életadó iszapja. A kiszáradt felső homokréteg alatt élet, vagyon

rejtőzik, s pár száz milliónyi befektetés a könnyen keresztülvihető csatornázásra újra elő fogja itt varázsolni az egykori paradicsomot. Pálma, cukornád, gyapot, gabona óriási mennyiségben fog a mai elhagyott országból a világpiacra ömleni, Mezopotámia a világ élelmiszerraktára lehet.

S ez még nem minden, van az elátkozott országnak még egyéb rejtett kincse is. A perzsa határon 700 kilométer hosszú és 70 kilométer széles sávban a világ leggazdagabb *petróleumforrásait* takarja a homok. Csak érte kell menni, csak fel kell idézni a föld alvó szellemét!

Ennek a harctérnek jelentősége a Suezről mondottakkal a legszorosabban összefügg. Képzeljünk el egy Hamburg—Berlin—Wien—Buda-

pest — Szófia — Konstantinápoly — Bagdad — Perzsa-öböl közti vasútvonalat. Csupa olyan szövetséges országokon át, melyek egymásra nem féltékenyek, egymás érdekköreit nem zavarják. Amint az eddig tőlünk távoleső Törökország Bulgárián, tehát egy konszolidált országon át került velünk érintkezésbe, az eddig Törökországra gyakorolt idegen befolyás megszűnt, főleg a perfid angol részéről. Csupa olyan körülmény, mely az akadálytalan, zavartalan és biztos közlekedés lehetőségét nyújtja. Az Északi- és Keleti-tenger tehát biztos vasútvonallal kerülne összeköttetésbe az Indiai-óceánnal, a távol kelettel, s ez az összeköttetés az összes központi hatalmakon keresztülfutna, mindegyik egyformán használhatná. Nem más jelent ez a vasútvonal, mint a Szueznél álló angol vámsorompó megkerülését. Amennyi vámot az angol pl. a Kínából érkező rizsre, teára eddig rótt, azt ezután a britek a veszteség, mi pedig a nyereség lapjára könyvelhetjük. Az angol kényuraság megszűnik, a világutak szabadsága valóra válik.

Katonailag a Perzsa-öböl és az oda torkolló *Tigris* és *Eufráth* völgye szintén fontosak mind az angol, mind az oroszra nézve. A kettős folyó völgye választja el Törökországot Perzsiától. Amint ezt a völgyet az angol és orosz elfoglalja, Perzsia teljesen izolálva van, szabad prédául az angol vagy orosz számára. Mind-

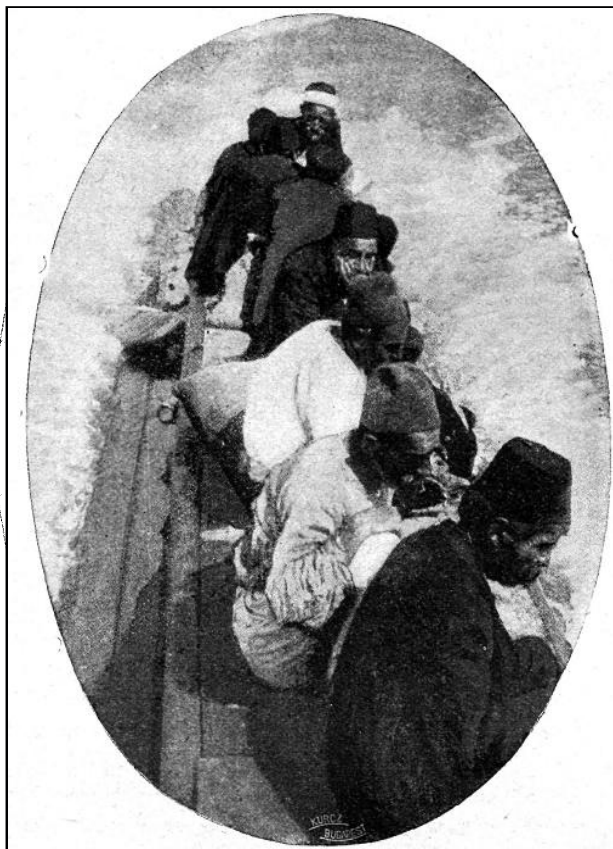
egyik titokban régi idők óta arra számít, hogy ő fogja megütni a perzsa nyereményt.

* * *

Hogy az említett területeken kívül nem fejlődtek ki máshol is hadműveletek, az könnyen megérthető. Fölös hadereje csak az oroszoknak volt, ő azonban másutt, mint a Kaukázusban nem léphetett fel a már említett okoknál fogva.

Az angol és francia annyira el voltak foglalva másutt, hogy más pontokon sem léphettek fel elegendő haderővel. Próbálták ugyan 1915. év közepén beugratni a görögöt és olaszt holmi kisázsiai expedícióba (Bairuth—Smyrna ellen), de egyikük sem akart kötélnek állani. A görög féltette a maga bőrét, nem adott ki egy embert sem hadseregéből idegen földre, az olasz pedig egyelőre nem tartotta érdekében állónak a török leverését s az orosz kiszabadulását.

Az egész török háború csak az angolok és az oroszok érdekében indult, ők is viselték legfőbb terheit. Franciaország pedig — melynek leggazdagabb ipar- és bányavidéke már a háború elején német kézre jutott — a vízbefuló kétségbeesésével kapaszkodott az orosz és angol után, teljesítette minden kívánságukat, vértett mindenütt, ahol parancsolták, mert tudta, hogy ki van szolgáltatva barátai kényének tán még inkább, mint az ellenségnek.

Török katonák egy tengeraltjáró hátsó fedélzetén.